

Turiny s

Pagrindiniai veikėjai / 9

Prologas / 13

I DALIS

ŽYGIMANTAS JOGAILAITIS

Kova už vietą po saule

1482 m., *Krokuva*. Gerasis karalius / 17

1492–1496 m. Jauniausiojo sūnaus dalia / 20

1497 m., *Krokuva*. Į mūšį dėl sosto / 25

1498 m., *Buda*. Pirmasis lizdas / 31

1506 m., *Belovežo giria*. Atsakomybės našta / 43

1509 m., *Krokuva*. Tarp žemiškųjų norų ir karališkųjų pareigų / 47

1512 m., *Krokuva*. Jaunoji Žygimanto nuotaka / 51

1514 m., *Vilnius*. Pavojus iš Rytų / 53

1514 m., *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*. Mūšis prie Oršos / 61

1514 m., *Vilnius*. Pergalingas sugrįžimas / 67

1515 m., *Krokuva–Viena*. Laimėta ir prarasta sąjunga / 72

II DALIS

BEATA

Kirkės Kotrynos dukra

1528 m., *Krokuva*. Karalienės Bonos pamokymai / 85

1528 m., *Vilnius*. Gudrioji Kirkė / 88

1528 m., *Krokuva*. Motinos palikimas / 95

- 1530 m., *Turovas*. Atsisveikinimas su didžiuoju etmonu / 98
 1530 m., *Kyjivas, Krokuva, Turovas*. Pirmagimis – turto paveldėtojas / 100
 1532–1536 m., *Krokuva*. Ilja Vavelio rūmuose / 104
 1537 m., *Krokuva*. Karališkasis planas / 111
 1539 m., *Krokuva*. Dvejos vedybos ir nelaimė / 116
 1539 m., *Ostrogas*. Mirtis ir gimimas / 125
 1539 m., *Ostrogas*. Turtas ir našta / 132
 1541 m., *Ostrogas*. Karališkasis antausis / 137
 1541 m., *Vilnius*. Galutinis sprendimas / 139

III DALIS

EL ŽBIETA (HALŠKA)

Pasmerktoji nuotaka

- 1548 m., *Ostrogas*. Neužduotas klausimas / 145
 1548 m., *Krokuva*. Atsisveikinimas su senuoju karaliumi / 146
 1551 m., *Ostrogas*. Mergelė / 151
 1551 m., *Vilnius*. Beteisė našlė / 155
 1551 m., *Ostrogas*. Atimta teisė / 157
 1553 m., *Dubnas*. Susitarimas / 159
 1553 m., *Ostrogas*. Įsiveržimas / 162
 1553 m., *Krokuva*. Galvos skausmas dėl mergaitės / 177
 1553 m., *Ostrogas*. Išlaisvinimas / 179
 1553 m., *Prahos link*. Berniukas mergaitės veidu / 182
 1553 m., *netoli Prahos*. Linksmybės užėjoje / 187
 1553 m., *Jaromeržas*. Bausmė / 190
 1554 m., *Varšuva*. Jokios rimties / 192
 1556 m., *Varšuva*. Vargas dėl ištekimo / 195
 1555 m., *Varšuva*. Žiedas / 197
 1556 m., *Varšuva*. Karalienės išvykimas / 201
 1559 m., *Varšuva*. Pabėgimo planas / 207
 1559 m., *Lvivas*. Kunigaikštis / 214
 1559 m., *Lvivas*. Vienuolyno apgultis / 220

- 1559 m., *Varšuva*. Teismo nuosprendis / 226
 1560 m., *Šamotulai*. Juodoji dama / 232
 1562 m., *Petrakavas*. Sąjungininkas / 237
 1564 m., *Janušpolis*. Paskui vyrą / 242
 1565 m., *Kežmarokas*. Kelionė į kalnus / 245
 1564–1565 m., *Kežmarokas*. Voras / 255
 1565 m., *Kežmarokas*. Obuolys vaiduoklis / 260

IV DALIS

O N A

Bebalsės Jogailaitės pastangos

- 1569 m., *Varšuva*. Mylimosios dvasia / 263
 1570 m., *Varšuva*. Išpranašautoji / 274
 1572 m., *Varšuva*. Onos Jogailaitės bejėgystė / 281
 1573 m., *Šamotulai–Dubnas*. Išlaisvinimas / 285
 1573 m., *Viena*. Imperatoriškoji malonė / 289
 1573 m., *Kežmarokas*. Nuskurdinta ponia / 291
 1576 m., *Vavelis*. Valdovės norai / 295
 1576 m., *Kežmarokas–Košičė*. Išlaisvinimas / 303
 1576 m., *Viena–Rėgensburgas*. Nenusisekęs planas / 306
 1576 m., *Dubnas*. Amžinas gedulas / 311
 1579–1581 m., *Livonija–Maskvos kunigaikštystė*. Išdavikas / 316
 1584–1585 m., *Varšuva–Krokuva*. Išdavikų paieškos / 320
 1575 m., *Nepolomicės*. Mirties šaukliai / 333
 1588 m., *Krokuva*. Karališkasis išdavikas / 344
 1588 m., *Varšuva*. Įspėjimas / 348

Epilogas / 351

1482 m., Krokuva Gerasis karalius

Zygimantas Jogailaitis, penktasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Kazimiero Jogailaičio ir jo žmonos, Šventosios Romos imperijos imperatoriaus, Čekijos ir Vengrijos karaliaus Albrechto II dukters Elžbietos Habsburgaitės, sūnus, skaičiavo savo penkioliktą nerūpestingą vasarą. Na, ne visai nerūpestingą, nes rūpesčių jam pridarydavo mokytojas Janas Baruchovskis, vis kišantis į galvą nesibaigiančius pamokymus apie teisingumą ir teisę.

– Taigi, kas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje turi teisę bausti prasikaltusius bajorus? – dabar kamantinėjo Boruchovskis.

– Mano tėvas, – atsakė Žygimantas, tačiau pamatęs surauktus mokytojo antakius pasitaisė: – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karalius, pasitaręs su Ponų Taryba.

– Gerai, – linktelėjo mokytojas, liesas griežto veido į ke tvirtą dešimtį įkopus vyras, vilkintis ilgu iki žemės juodu rūbu. – Sakykim, Trakuose gyvena toks Motiejus su žmona ir dviem vaikais. Juos prispaudė nepritekliai. Iš šalia gyvenančio pono Motiejus pagrobė kapą grašių kainavusius avikailio kailinius ir juos pardavė, kad išmaitintų šeimą. Žmona su dviem vaikais, kurių vienam ketveri, o kitam šešeri, žinojo apie vyro poelgį, tačiau jo neįskundė. Pirkęs avikailį žmogus nepasiteiravo, iš kur tasai kailis gautas. Motiejus prasižengė pirmą kartą. Ką teismas nuteis ir kokią bausmę skirs?

Žygimantas kiek pagalvojo, paskui ryžtingai kilstelėjo galvą.

– Teisme bus vadovaujama Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero raštu, – išpyškino užtikrintai. – Motiejus prasižengė pirmą kartą, tad jam turėtų būti skirta bauda. Tačiau avikailio vertė didesnė nei pusė kapos grašių. Už tokią vagystę

rašte numatoma bausmė – mirtis pakariant. Bet man tai... – jaunuolis įsmeigė akis į mokytoją, – man tai atrodo neteisinga, nes Motiejus ne sau naudos siekė, o tenorėjo pamaitinti šeimą.

– Griežta bausmė suturi vagį nuo nusikaltimo, – priminė mokytojas.

– Na taip, – sutiko jaunuolis. – Bet karalius, pasitaręs su pounais tarėjais, galbūt galėtų pasigailėti ir skirti švelnesnę bausmę.

– Teisingumas turi daug vardų, – puse lūpų šyptelėjo mokytojas, Krokuvos akademijos rektorius, dėstantis teisę, bet išventintas ir į kunigus. – Tačiau ar vien tik vagies lauktų bausmė? Vagies artimieji juk žinojo apie piktadarystę.

Žygimantas susimąstė.

– Avikailio pirkėjas nežinojo apie vagystę, – atsakė galų gale. – Todėl jis turėtų būti laisvas nuo atsakomybės, tačiau avikailį privalėtų gražinti savininkui.

– Teisingai, jaunuoli, – pagyrė mokytojas. – Pagal Prūsų teisiną nusikaltėlis ir jo šeima, kuri žinojo apie nusikaltimą, vienodai kalti. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštu šeima atibojama nuo nusikaltėlio. Už šeimos nario vagystę šeima privalo atsakyti tik tada, jei apie jo nusikaltimą žinojo. Tokiu atveju turėtų atlyginti apvogtajam pavogto daikto vertę – duoti kapą grašių.

– Bet jeigu šeima varginga, teismo sprendimu ji turėtų atidirbti nukentėjusiajam ir taip atlyginti skriaudą, – užbaigė mintį Žygimantas ir patenkintas pažvelgė į mokytoją, tikėdamasis jo pagyrų.

Tačiau mokytojas tik rūsčiai suraukė antakius.

– Jaunuoli, ar tikrai akylai perskaitėte Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero raštą? O kaip bus su tos šeimos vaikais? Ar ir jie savo darbu privalės atlyginti žalą?

Atrodo, Žygimantas buvo gerai išmokęs pamoką, nes atsakė išsyk:

– Jei vaikams mažiau nei septyneri, dirbti jiems nebus liepiama. Tačiau jei nukentėjusiajam dirbs motina, tai ir jie greičiausiai atsidurs pas nukentėjusįjį.

– O kai sukaks septyneri... – nutęsė mokytojas.

– Tada, jei žala dar nebus atlyginta, ir jie turės atidirbti.

Mokytojas linktelėjo, susidėjo rankas už nugaros ir pavaištinėjo pirmyn atgal.

– O jei avikailis būtų gražintas, ar vagies žmonai reikėtų atidirbti? – uždavė klausimą.

Iki tol žvalus, dabar Žygimantas sutriko.

– Reikėtų pasitarti su Ponų Taryba, – atsakė neryžtingai.

Janas Boruchovskis žiojosi kažką sakyti, bet užsičiaupė, nes tą minutę į menę, kurioje vyko pamoka, įžengė Žygimanto motina karalienė Elžbieta.

Mokytojas nusilenkė valdovei.

– Na, kaip sekasi? – pasidomėjo ši.

– Regis, jaunasis kunigaikštis įsijautė į karaliaus vaidmenį, – šyptelėjęs atsakė mokytojas. – Šiandien jis gerai padirbėjo, tad jums, Jūsų karališkoji didenybe, leidus pamoką baigsiu.

– Galite būti laisvas, Janai, – linktelėjo Elžbieta.

Boruchovskiui pranykus už durų, Žygimantas, pasitaikius palankiai progai, nutarė pasiskusti motinai.

– Gyvename Krokuvoje, o mano teisės mokytojas kamanatinėja apie vagi iš Trakų. Ar man tai kada nors pravers? – ištarė jis, žvelgdamas į motiną. – Man atrodo, mokytojas per daug reiklus, – pridūrė.

Motina žengė prie sūnaus ir apkabino per pečius.

– Žygimantu aš tave pavadinau ne tik tavo prosenelio, imperatoriaus Zigmanto Liuksemburgiečio, garbei. Tavo varde atsikartoja ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstučiaičio narsa. Vieną dieną, jei Dievas bus maloningas, tu tapsi Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Janas Boruchovskis – vienas geriausių teisės žinovų. O geras valdovas ne tik apie teisę, bet ir apie teisingumą turi išmanyti. Kartais teisė ir teisingumas eina greta, o kartais reikia pajusti, kas teisinga, o kas ne, nes teisės normos ir papročiai kinta. Kelią į teisingumą mums parodo mūsų dorybės. Galbūt tau ir pačiam ateityje teks keisti teisės

normas ir teismuose ieškosi teisingo sprendimo. Geras valdovas – teisingas valdovas, – užbaigė mintį karalienė.

– Kaip pasakysite, motina. Jano klausysiu atidžiau, – pažadėjo Žygimantas, kiek susigėdęs dėl savo skundimosi mokytoju Boruchovskiui.

„Jei tėvai yra numatę man valdovo vietą, turiu stropiau į galvą dėtis tai, kas daro valdovą *rex bonus*, geruoju karaliumi, kaip sako mano motina karalienė Elžbieta“, – kaip maldą kelis kartus vakare prieš miegą pakartojo Žygimantas, lyg karališkuoju signetu antspauduotų svarbų dokumentą.

1492–1496 m.

Jauniausiojo sūnaus dalia

Tik dabar, kai mirė tėvas – Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Kazimieras, jauniausias jo sūnus Žygimantas pajuto, ką reiškia būti aštuntuoju vaiku, jaunesniuoju broliu, esančiu vyresniųjų šešėlyje ir priklausančiu nuo jų malonės. Nors tėvui mirus Žygimantui jau buvo dvidešimt penkeri, tačiau broliai tik žaidžiant kėgliais leisdavo jam laimėti.

Vyriausiasis brolis Vladislovas dar tėvui gyvam esant pasičiupo Čekijos karūną, kitas brolis, pamaldusis Kazimieras, pasimirė. Dar vienas, Jonas Albrechtas, su kuriuo Žygimantas visai neblogai sutarė, tapo tėvo įpėdiniu, o Fridrikas pasitraukė iš pasaulietinio gyvenimo ir tapo Krokuvos vyskupu. Vienintelis Žygimantas vis dar neturėjo supratimo, ar kada laimės karališkąjį kėglių žaidimą. Ar įvyks tai, ką motiną jam buvo kadaise žadėjusi, ar jis tikrai gaus valdyti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę? Tai motina suplanavo, kad Vengriją turi valdyti Jonas Albrechtas, Lenkiją – Aleksandras, o Žygimantas – Lietuvą.

Vladislovas buvo pirmasis, pradėjęs griauti motinos planus. Jam neužteko Čekijos karaliaus karūnos, pasitaikius progai nusprendė siekti ir Vengrijos valdovo sosto. Ir su tėvo bei Lenkijos ir Vengrijos didikų pagalba be didelio vargo jame įsitaisė.

Antrasis, palaidojęs motinos viltis, buvo Aleksandras, jis meistriškai pasinaudojo tėvo mirties valanda.

Buvo pavasaris, jau po Velykų, medžiai ir krūmai krovė pumpurus ir apsikaišė žaluma. Žygimanto tėvas karalius Kazimieras Jogailaitis nuo 1491–ųjų sausio rezidavo Vilniuje ir Trakuose. Vis skundėsi, esą prisikaupę reikalų. Žygimantas su tėvu šikart nekeliavo kaip įprastai. Pasiliko Krokuvoje, atšventė Kristaus atgimimą. Tuomet galvojo, kad šaunu atgimti, kai vaismedžiai krauna žiedus, o aplink juos nepailsdamos dūzgia bitės.

Tačiau gražiausią metų laiką aptemdė tėvo laiškas: jis Trakuose apsirgęs ir yra išvežtas į Gardiną. Žygimantą nusmelkė bloga nuojauta, tačiau negeras mintis vijo šalin. Juk neseniai matėsi su tėvu, kuriam šešiasdešimt ketveri, regėjo jį stiprų, galintį įveikti negalavimus. Kad tai gali būti rimta liga, Žygimantas sužinojo atsitiktinai, pamatęs tėvo išdininko knygoje eilutę su pinigine suma, skirta Vitui Stvoržai už antkapinio paminklo gamybą.

„Kieno mirčiai jis gali ruoštis? – pagalvojo Žygimantas. Ir į galvą atėjo tik viena mintis: – Ogi savo paties. Skrupulingas iki galo“, – stebėjosi tėvo poelgiu.

Antkapinio paminklo užsakymas liudijo mirties neišvengiamybę ir susitaikymą su ja. Tik tada Žygimantas suprato turįs vykti į Lietuvą, į Gardiną, pas tėvą. Nuojauta jam kuždėjo, kad tėvo mirtimi savo naudai gali pasinaudoti kuris nors iš brolių. Ir nuojauta Žygimanto neapgavo.

Nuvykti į Lietuvą jis nespėjo. Pasiuntinys, atkakęs į Krokuvą, atnešė žinią: karalius mirė. Rūmai greitai prisipildė bruzdesio,

buvo ruošiamasi sutikti mirusį karalių ir palydėti jį į amžino poilsio vietą. Į Krokuvą vienas po kito grįžo Žygimanto broliai, norėdami atsiveikinti su pargabenamu iš Lietuvos tėvu.

Neatvyko vienintelis Aleksandras. Jis tuo metu Vilniuje ėjo karaliaus vietininko pareigas, todėl pirmasis atsirado Gardine, dėl ligos, raudonosios negalios², į patalą atgulusio tėvo miegamajame. Ir paskutine tėvo valia buvo paskelbtas tinkamiausiu tapti Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu.

Į Krokuvą, į tėvo laidotuves, Aleksandras nesiskubino, nes Vilniuje rūpinosi savo rinkimais į Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostą. Į Vilnių buvo kviečiami visų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių atstovai. Aleksandras triumfavo, gavęs patvirtinimą vadintis Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu ir veidu į purvą nutėškęs savo brolių Žygimantą.

– Bežemis, be savo vietos, tegalintis tūnoti po motinos sparnu, – skundėsi Žygimantas vyresniajam broliui Jonui Albrechtui, su motinos ir jos pasamdytos kariuomenės pagalba gavusiam Lenkiją. – Menka garbė mirusio karaliaus sūnui.

– Brolau, ką nors sugalvosime, nepaliksime jūsų be skatiko, – pažadėjo Jonas Albrechtas. – Man reikia jūsų ausų ir skvarbaus proto. Juk mokytojų visada buvote giriamas už išvalgumą. Jei neprieštarausite, būkite mano akys ir ausys Petrakavo³ seime. Už akių vyksta daugiau dalykų, nei matant valdovui, – išklajo savo pasiūlymą Jonas Albrechtas.

– Visa, kas sukurta Lenkijos karalystėje, yra sukurta mūsų tėvo, Jo didenybės karaliaus Kazimiero, amžiną atilsį duok jam, Viešpatie. Visi esam jo vaikai. Neteisinga, jei aš, karališko kraujo, liksiu skurdžiumi vien dėl to, kad gimiau per vėlai arba kad tėvo mirties valandą nesibroviau į karaliaus miegamuosius prašyti sosto, – toliau nepasitenkinimą liejo Žygimantas.

~~~~~ 2 Šiandien sunku pasakyti, kokios ligos į mirties patalą buvo paguldytas karalius Kazimieras Jogailaitis. Manoma, jog vienas iš nežinomos ligos simptomų buvo raudonoji negalia (viduriavimas).

3 Dabar – miestas–apskritis pietinėje Lenkijoje.